

УДК 364.48 (477.63)

Г.І. БІЛАН

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1946-1970 РОКАХ

Білан Ганна Іванівна – Інститут безперервної фахової освіти Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, доцент кафедри економічної підготовки та перепідготовки, кандидат історичних наук

У статті простежено розвиток окремих галузей соціальної інфраструктури Дніпропетровської області у 1946-1970 роках, показано роль у цьому процесі державного і трудового факторів. Аналізу підлягали такі показники, як житлово-комунальне будівництво, благоустрій населених пунктів, транспорт, система охорони здоров'я, торгівля, рівень забезпечення товарами народного споживання.

Ключові слова: Дніпропетровщина, житло, благоустрій, транспорт, споживчі товари.

В статье прослежено развитие отдельных отраслей социальной инфраструктуры Днепропетровской области в 1946-1970 годах, показана роль в этом процессе государственного и трудового факторов. Анализу подлежали такие показатели, как жилищно-коммунальное строительство, благоустройство населенных пунктов, транспорт, система здравоохранения, торговля, уровень обеспечения товарами народного потребления.

Ключевые слова: Днепропетровщина, жилье, благоустройство, транспорт, товары потребления.

In article there is tracing development of certain branches of social infrastructure of Dnepropetrovsk region in 1946-1970, a role of state and labor factors in this process has been shown. Such ratios as housing and utility construction, settlements improvement, transportation, health care system, trading, level of provision with consumer goods have been analyzed.

Key words: Dnepropetrovsk region, housing, improvement, transportation, consumer goods.

© Г.І. Білан, 2012

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми обумовлена тим, що на сучасному етапі наша країна за багатьма параметрами (добробут і якість життя громадян, рівень медичного обслуговування, соціальний захист, правова і екологічна безпека тощо) не відповідає західноєвропейським соціальним стандартам. При цьому конституційно закріплено, що Україна є соціальною державою і забезпечення гідних умов життя населення є одним з головних напрямів її політики. Можливо, задля оптимізації роботи підприємств і установ соціальної сфери та підвищення соціальної ефективності державного апарату варто використовувати не лише практику інших країн, але й вітчизняний досвід. Адже наше недавнє радянське минуле у певній своїй частині демонструє гарний зразок того, що навіть у надзвичайно складних умовах держава здатна не лише на папері дбати про підвищення рівня життя людей, опікуватись розвитком галузей соціальної інфраструктури, виконувати свої соціальні зобов'язання перед громадянами.

Мета дослідження: на прикладі Дніпропетровської області простежити і об'єктивно оцінити ступінь виконання Радянською державою її соціальної функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після закінчення Другої світової війни в УРСР постало багато гострих соціальних проблем. Люди потребували забезпечення житлом і продукцією повсякденного вжитку; необхідно було відновити функціонування транспорту і засобів зв'язку, налагодити торгівлю та роботу закладів охорони здоров'я. Безумовно, державні й місцеві органи влади опікувалися вирішенням цих завдань, здійснювали організаційне керівництво процесом відбудови, виділяли на цю справу кошти з бюджету. Проте справжніми героями того часу були самі люди, які виступали не лише сумлінними, самовідданими й безкорисливими виконавцями завдань компартії і уряду, але й

ініціаторами, натхненниками, творцями відбудови. Найбільш нагальною потребою було житло. Прагнути якнайшвидше відбудувати зруйновані війною міста, трудящі обласних центрів Дніпропетровська, Харкова і Львова включилися у соціалістичне змагання [4, с. 500]. Протягом 4-ї п'ятирічки мешканці Дніпропетровської області відновили і збудували мільйони квадратних метрів житла, а також багато громадських приміщень – відкривалися клуби й будинки культури, школи, дитячі садки і ясла, лікарні, гуртожитки, магазини, ідальні тощо.

Забудова здійснювалась спільними силами будівельних бригад трестів і трудових колективів різних підприємств. Приміром, у Павлограді три дні на тиждень проголошувалися «будівельними» – у такі дні трудящі, відпрацювавши робочий день на своєму підприємстві, вирушали на будівельні майданчики. До кінця 1946 р. у місті було відбудовано 29,4 тис. кв. м житла. Виходячи з державної економічної стратегії щодо пріоритетності важкої промисловості, насамперед житлом забезпечувалися працівники саме цієї галузі. Оскільки проблема транспорту на той час ще не була вирішена, житло будувалося у безпосередній близькості від великих промислових об'єктів. Зокрема, у 1948 р. на рудниках Криворізького басейну було встановлено понад 200 збірних котеджів, а у 1950 р. поблизу рудника імені Ф.Е. Дзержинського піднялося ціле шахтарське селище «Перемога». Загалом на Криворіжжі в 1946-1950 рр. було здано в експлуатацію 250 тис. кв. м житла [5, с. 309].

При розподілі житлових приміщень обов'язково враховувались воєнні заслуги працівників, наприклад Верхньодніпровська райрада, виділивши з житлового фонду міста 101 квартиру, позачергово забезпечила житлом демобілізованих військових та сім'ї загиблих воїнів [5, с. 199].

І все ж такі наприкінці 40-х років життя будувалося менше, ніж це було потрібно. Приміром, для

працівників чорної металургії у 1946 році відновили і збудували 43,9 тис. кв. м житла, що складало лише 53 % від запланованого. Робітники тіснилися в невеликих кімнатах гуртожитків; особливо важко доводилося багатосімейним. Взимку було ще й холодно, адже ці приміщення погано опалювалися, хоча заводи і намагалися допомагати – видавали близько тонни вугілля на особу, інколи давали гроші, теплий одяг і взуття. У житловому будівництві, як і в інших секторах промисловості, широко використовувалися новаторські пропозиції трудящих. Серед них були і надзвичайно важливі – наприклад метод великоблокового монтажу будинків, запропонований у середині 60-х рр. І.Д. Ганчевим і очолюваною ним бригадою монтажників з Орджонікідзе. Метод дозволив значно прискорити будівельний процес, підвищити продуктивність праці. Надалі він застосовувався при забудові не тільки в УРСР, але також поширився на інші союзні республіки [5, с. 526]. Найбільш бурхливо житлове будівництво розгорталось у другій половині 50-х рр. У липні 1957 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР ухвалили постанову «Про розвиток житлового будівництва в СРСР», якою передбачалося протягом 10-12 років розв'язати житлову проблему шляхом надання кожній сім'ї окремої квартири. У цьому зв'язку збільшилися капіталовкладення у будівництво, швидко зростали потужності підприємств будівельної індустрії, збільшилося виробництво будівельних матеріалів: цегли, пиломатеріалів, цементу.

Як наслідок урядових заходів житловий фонд значно збільшився. Якщо у 1950 р. по Дніпропетровській області було введено в експлуатацію 510 тис. кв. м житлової площі, то у 1960 р. – вже 1681 тис. кв. м, що більше, ніж удвічі перевищувало довоєнний рівень, а у 1970 р. – 1515 тис. кв. м житла [3]. Тисячі сімей виїхали з комуналок, бараків та гуртожитків і заселилися у нові квартири. Втім, повністю задовольнити потребу людей у житлі все ж таки не вдалося.

Звичайно, такі темпи будівництва не залишали можливості приділяти увагу вишуканості архітектури. Житлова забудова тих часів представлена головним чином сірими прямокутними коробками п'ятиповерхівок – «хрущовками». Подібна тенденція поширилась і на споруди громадського призначення. Неокласична велич сталінських театрів і палаців культури відійшла у минуле. Наприкінці 50-х – у 60-х роках характерними прикрасами громадських споруд стали строкаті вітражі вікон і соцреалістичні мозаїчні панно на фасаді, які зображували картини щасливого життя радянських людей. Одночасно із здійсненням житлової та громадської забудови виконувались роботи з газифікації та водопостачання міст і районних центрів. Звичайно, у першу чергу газифікації підлягали великі промислові міста. Так, у Дніпропетровську газову мережу почали прокладати ще у 1954 р.; до 1959 р. газом були забезпечені 10 тис. квартир, а до 1969 р. – вже понад 143 тис. квартир [2, с. 222]. Згодом газ проводять і в райони. Зокрема, у 1963 році було прокладено газопровід у Верхньодніпровську – при цьому передбачалося забезпечити природним газом як підприємства, так і житлові будинки. Міська влада і громадськість опікувалися не лише житловою забудовою, але й благоустроєм, озелененням, прикрашенням міст, пильно стежили за тим, щоб на вулицях були чистота і порядок. У цій важливій справі особливо відзначилися жінки-трудівниці м. Марганця, які виступили з ініціативою перетвори-

ти рідне місто на місто зразкового порядку та чистоти і закликали всіх жінок країни наслідувати їхній приклад [8, с. 43]. У 50-60-х рр. у містах Дніпропетровщини було закладено багато парків і алей, що замайоріли квітами газонів. У м. Марганці ще в першу повоєнну п'ятирічку було закладено 10 скверів і оранжерею, збудовано декілька фонтанів. 1966 р. Марганець отримав новий парк загальною площею 20 га, а наступного року на вулицях міста висадили 24 тис. дерев і кущів, майже 3 га квітів, 20 тисяч троянд [5, с. 406]. У Новомосковську в 1959 р. було організовано масове озеленення міста. Ця акція виконувалася силами і коштами міськкомунгоспу, але активну участь у ній брали також трудящі й службовці багатьох підприємств і організацій міста, учні та персонал навчальних закладів. Вулиці та сквери міста прикрасили барвисті клумби, молоді деревця. За два роки (1959-1960) у Новомосковську було висаджено близько 17 тис. дерев.

Позитивні зрушення намітилися і в сільській місцевості. Тривала житлова і громадська забудова сіл; родинам фронтників та інвалідам війни надавалася матеріальна допомога для відбудови домівок. Кожне велике село мало свою лікарню, школу (подекуди – і подекілька середніх та початкових шкіл), клуб або будинок культури, бібліотеку (іноді, як, наприклад, у Магдалинівці – навіть з читальним залом). Відбудова споруд громадського призначення найчастіше здійснювалась методом «народної забудови», тобто не тільки будівельними бригадами, але й силами самих селян, які поєднували сільськогосподарську роботу із самовідданою працею задля благоустрою рідного села.

До 1960 року всі колгоспи області були електрифіковані, що, втім, не означало, що електроенергія увійшла у вжиток усіх пересічних селян. Відбудувавши домівки, люди подбали і про те, щоб село мало гарний вигляд – наприклад, жителі с. Софіївка весною 1957 р. висадили на вулицях 23000 декоративних рослин, почали вкривати асфальтом центральні вулиці. Між селами прокладали транспортні шляхи, все більшу довжину яких асфальтували. На узбіччі висаджували дерева, приміром, 1957 р. з обох сторін дороги Дніпропетровськ – Кривий Ріг було насаджено близько 2 тис. дерев. Поступово налагоджувалася робота транспорту. У четвертій п'ятирічці найбільші труднощі були пов'язані з відбудовою залізниць – аж до кінця 50-х років не вдавалося відновити всі пошкоджені під час війни колії. Довоєнна довжина залізничних шляхів була досягнута лише у 60-х роках, а в 1970р. довжина колій загального користування вже дорівнювала 1550 км, тобто стала приблизно такою ж, яка експлуатується в Україні сьогодні. Між тим, навіть у 1950 р. залізничний транспорт працював на повну потужність, а маса перевезеного залізницею вантажу перевищувала довоєнні показники. Тенденція до швидкого зростання обсягу вантажо-перевезень спостерігалася і в роботі річкового транспорту. За статистичними даними це виглядає так: якщо у 1950 році залізницею було відправлено 33,7 млн. тонн вантажу, то у 1960 – 91,7 млн. т (збільшення на 172 %), а в 1970 році – вже 159 млн. т (збільшення на 73 %). Річковим транспортом обласного підпорядкування у 1950 році було відправлено 1,36 млн. тонн вантажу, у 1960 – 4,85 млн. т (зростання на 258 %), у 1970 році – 8,47 млн. т (зростання на 75 %) [3].

В області збільшувалася також довжина автомобільних доріг, у тому числі шляхів із твердим

покрыттям: з 1,4 тис. км у 1960 р. до 4,1 тис. км у 1970 р. Ширилася мережа радіомовлення, трансляційні вузли були встановлені в усіх великих населених пунктах області, на підприємствах, в колгоспах. У 1954 році мешканці краю вперше побачили телевізійну передачу, яка транслювалася з Харкова. 1958 року завершилося будівництво телецентру в Дніпропетровську, в ефір було подано Першу програму Дніпропетровської студії телебачення. У 1960 р. почали діяти трансляційні центри у Кривому Розі та Нікополі. 60-ті рр. в СРСР стали періодом широкого впровадження у народний вжиток техніки побутового призначення. Дніпропетровщина також зробила свій внесок у її виробництво. Порівняно з 1960 р., коли випуск телевізорів в області здійснювався на рівні 2 тис. шт., у 1970 році цей показник зріс до 430 тисяч штук; так само швидке зростання спостерігалось і у виробництві холодильників (з 77 до 163 тис. шт.) і пілососів (з 117 до 329 тис. шт.) [3]. У роки семирічки та 8-ї п'ятирічки значно прискорилися темпи розвитку легкої та харчової промисловості, пошквалилася торгівля. Однак тенденція превалювання виробництва продукції групи «А» зберігалася, а тому характерною ознакою того часу був дефіцит товарів масового попиту.

У Марганці 1959 року розпочала випуск своєї продукції швейна фабрика; згодом запрацювала фабрика меблева. У 1967 р. став до ладу Синельниківський фарфоровий завод. У Кривому Розі відкрилася взуттєва фабрика. У 1960-1970 р. випуск трикотажних виробів в області зріс з 1,4 до 5 млн. шт., а взуття – з 4,9 до 11,6 млн. пар. Поволі ринок насичувався цими товарами, однак здебільшого вони не відрізнялися красою, не відповідали навіть невибагливому смаку радянських жінок і тому часом залишалися на прилавках магазинів.

Поступово налагоджувалася сфера виробництва продовольчих товарів. Протягом 1945 – 1970 рр. в усіх містах і в багатьох районних центрах області шляхом розширення хлібопекарень і заснування нових підприємств постали хлібозаводи (в Орджонікідзе, Кривому Розі, Дніпродзержинську, Марганці, Павлограді). У післявоєнні роки почав працювати новий комбінат продтоварів у Синельниковому. У першій половині 50-х рр. були збудовані м'ясокомбінат і молокозавод у Кривому Розі. Славилася своєю якістю продукція маслозаводів: Верхньодніпровського, П'ятихатського, Магдалинського, Царичанського. У 1961 році почав функціонувати консервний завод у Синельниковому; з 1962 року виготовляв плодови та овочеві консерви Царичанський консервний завод; у 1963 р. випустив свою першу продукцію Солонянський завод продовольчих товарів. Також у 60-ті роки запрацювали фабрика морозива у Кривому Розі та кондитерська фабрика у Марганці.

Значно зросло виробництво продуктів харчуван-

ня. Порівняно з 1950 роком у 1970 р. виробництво м'яса збільшилося у 4 рази, ковбас – у 7, масла – у 3,5, молокопродуктів – у 10,6, кондитерських виробів – у 2,7, консервів – у 10,6.

Не ідеалізуючи смакові якості тогочасних харчових продуктів і технологію їх виготовлення, все ж таки варто зазначити, що вони були екологічно чисті й без ГМО, і їжа не становила загрози для життя і здоров'я людей. Безперечно, збільшення обсягів виробництва товарів народного споживання не могло не позначитися на показниках сфери торгівлі. Протягом кожного з десятиріч роздрібний товарообіг зростає приблизно удвічі – з 436 млн. крб. у 1950 р. до 1045 млн. крб. у 1960 р., і до 2113 млн. крб. у 1970 р. Кількість об'єктів роздрібно торгівлі (магазинів, палаток) у зазначений період зросла з 4833 до 9098, а об'єктів ресторанного господарства – з 1150 до 3334 одиниць. Фінансування розвитку медицини і системи охорони здоров'я для радянської держави було однією з пріоритетних статей бюджетних видатків. Відповідна політика реалізовувалася і на місцях. Наприклад, у Новомосковську витрати на потреби медицини з бюджету 1946 року склали 28 % [1, с. 208]. Від початку 50-х р. систематично покращувалось медичне обслуговування населення, зростала мережа медичних закладів. У 1950 р. була перевищена їх довоєнна кількість, налічувалась 171 лікарня, що вмщувала 13700 ліжок. Зокрема, на Криворіжжі запрацювало 36 нових лікарняних закладів, у Нікополі збудували 5 нових лікарень, поліклініку, пологовий будинок, у Синельниковому – 2 лікарні. Протягом наступних двадцяти років ці показники тільки зростали; у 1970 р. в області вже діяло 257 лікарень (на 38900 ліжок), в яких працювали 10100 лікарів і 31300 осіб середнього медичного персоналу.

При цьому слід відзначити, що матеріальна база сільських медичних пунктів ще довгий час залишалася на досить низькому рівні [7, с. 189].

До 1950 р. майже повністю відновилася мережа дошкільних навчальних закладів, зміцнилась їхня матеріальна база. Однак через стрімке зростання чисельності населення і «у зв'язку з великою зайнятістю жіноцтва у виробничій і соціальній сферах» [6, с. 25], наявних закладів не вистачало.

Висновок. Дніпропетровщина гідно витримала труднощі відбудови і зробила великий внесок у розвиток соціальної інфраструктури в УРСР. Насамперед це було заслугою трудівників області. Найкраще розвивалися галузі, пов'язані з виробничою сферою – житлове будівництво і транспорт. Окремо слід відзначити досягнення системи охорони здоров'я. А от створити широкий ринок споживчих товарів через здеформованість радянської економіки і відсутність ринкових механізмів її регулювання не вдалося. В цілому ж соціально-побутові умови життя людей у 70-х рр. були задовільні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. А.Б. Джусов. История Новомосковска. – Днепропетровск: Пороги, 2003. – 178 с.
2. Дніпропетровськ. Віхи історії. – Дніпропетровськ: Грані, 2001. – 256 с.
3. Дніпропетровщині 75 років: Статистичний збірник. – Дніпропетровськ, 2007.
4. Історія міста Дніпропетровська / А.Г. Волебрух, І.Ф. Ковальова, І.С. Стороженко та ін.; За наук. ред.: А.Г. Волебрух. – Дніпропетровськ: Грані, 2006. – 580 с.:
5. История городов и сел Украинской ССР: Днепропетровская область / Ред. кол. тома: Васильев И.В., Вагратюк П.Л., Ватченко А.Ф., Величко П.К., Карпичев В.С. – К.: Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1977. – 838с.
6. Г.Г. Кривчик, О.В. Щербакова. Дніпропетровськ у 1946-1950 рр.: звиятя відбудови і негаразди громадського життя // Грані. – 2004. – №2 (34). – С. 21-28.
7. В.О. Марченко. Соціально-економічний стан сіл Дніпропетровщини у повоєнну п'ятирічку // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження, вип.6. – Д.: Вид-во ДНУ, 2008. – С.185-190
8. О. Морщавка. Марганець: сторінки минулого. – К.: КМЦ «Поетія», 2004. – 60 с.